

Ting som er for store og ting som er for små:

Økologisk tenkning i Ruth Lillegravens Eg er eg er eg er (2016)

Things that Are Too Large and Things that Are Too Small:

Ecological Thinking in Ruth Lillegraven's Eg er eg er eg er (2016)

Per Esben Myren-Svelstad

Førsteamanuensis i norskdidaktikk, Institutt for lærerutdanning, NTNU

per.svelstad@ntnu.no

Sammendrag

Ruth Lillegravens diktsamling for barn *Eg er eg er eg er* kretser om en ung, vestlig jentes forhold til omverdenen. Imidlertid møter vi ikke en idyll hvor barnet sorgløst er integrert i naturen, men snarere en erfaring preget av sorgfylt endring. Fra et økokritisk ståsted undersøker artikkelen hvordan diktsamlingen gjennom både visuelle og språklige bilder knytter forandringer i livsbetingelsene til barne- og ungdomstidens overgangserfaringer. Sentralt i fremstillingen står personifiserende troper og et animistisk verdenssyn. I diktsamlingen brukes dette på en utforskende måte, og analysen tar utgangspunkt i at slike grep kan ha en verdi i å fremstille menneskets ambivalente forhold til det som vanligvis betraktes som ikke-menneskelig. Diktene bringer økologiske endringer ned til et håndterbart, menneskelig nivå. Slik vil artikkelen vise hvordan Lillegraven skaper rom for økologisk refleksjon.

Nøkkelord

barnelyrikk, økokritikk, animisme, personifikasjon, ikonotekst, antropocen

Abstract

Ruth Lillegraven's poetry collection for children *Eg er eg er eg er* revolves around a young, Western girl's relation to her surroundings. However, the poems do not depict an idyll where the child is unproblematically integrated in nature, but rather an experience marked by traumatic changes. From an ecocritical perspective, the article explores how the collection ties changes in the conditions of life to the transitions of childhood and early adulthood, using both visual and verbal imagery. A central point is the author's use of personification and an animist worldview. This is used in an exploratory manner in the poems, and the analysis claims that such tropes are valuable in their ability to depict the ambivalent relations between the human and what is normally regarded as non-human. The poems transfer ecological changes to a manageable, human level. In this way, the article aims to show how Lillegraven creates a space for ecological reflection.

Keywords

Children's poetry, ecocriticism, animism, personification, iconotext, Anthropocene

Ruth Lillegraven ga i 2016 ut sin første diktsamling for barn, *Eg er eg er eg er* (Lillegraven, 2016). Boken består av fire deler, en for hver årstid, og starter med våren. Hver

del åpner med en illustrasjon av Mari Kanstad Johnsen, som fyller en dobbeltside. Typisk for Lillegravens forfatterskap kan diktene leses som en sammenhengende fortel-

ling – det Jan Inge Sørbo (2018, s. 618) omtaler som Lillegravens *ekspansjonslyrikk*. Forstår vi dem som narrativt langdikt, beskriver diktene en «villjentes» erfaringer av å boltre seg i naturen og å oppleve sin første (ulykkelige) forelskelse. Kjærligheten til besteforeldrene og sorgen over å miste dem spiller også en stor rolle i fortellingen.

I denne artikkelen analyseres *Eg er eg er eg* ut fra det overordnede perspektivet at Lillegraven trekker naturens krisepregede endringer inn i en privat sfære og slik gjør dem mulige å kjenne seg igjen i. Sentralt i den følgende analysen står den narrative sammenhengen man kan lese inn i diktsamlingen. For som poeten Rachel Blau DuPlessis har argumentert for, er langdiktet særlig egnet for å tematisere «'things that are too large in relation to things that are too small'» (sitert i Fjørtoft, 2011, s. 47). I det følgende skal jeg underbygge at boken binder sammen private og økologiske sorgerfaringer. Videre gjør diktsamlingens bruk av illustrasjoner det relevant å spørre hvordan litteraturen, og spesielt barnelyrikkens både verbale og visuelle bildespråk, kan skape sammenhenger mellom mennesket og det vi vanligvis betrakter som det ikke-menneskelige. Artikkelenes forskningsspørsmål kan således sammenfattes som: Hvordan kan illustrerte dikt for barn beskrive og problematisere menneskets tilstand som del av en krisepreget økologi?

Er personifikasjon antroposentrisk?

Lillegravens diktsamling er allerede utforsket fra et økokritisk perspektiv av Marianne Røskeland (2018), og i et idéhistorisk og kontekstualistisk perspektiv av Hadle Oftedal Andersen (2020). Den følgende analysen går særlig i dialog med Røskelands, da jeg velger å fokusere på menneskets rolle i antropocen. Med begrepet «antropocen» menes idéen om at jordkloden nå er inne i en geologisk epoke hvor konsekvensene av menneskelig aktivitet, så som dyreutryddelser og forsøpling, nedfeller seg som et nytt geologisk «lag». ¹ Men dermed mister også mennesket kontrollen over måten vi påvir-

ker naturen på: I antropocen blir det ikke-menneskelige på ny en aktør som påvirker mennesket, og modernitetens tro på at mennesket ensidig kan temme og bruke naturen, viser seg å ha vært en falsk bevissthet (Gregersen & Skiveren, 2016, s. 30).

Tross bevisstheten om at det ikke-menneskelige er handlende, har flere økokritikere vært skeptiske til bruk av personifiserende troper i litteraturen, fordi man risikerer å projisere menneskelige behov over på det ikke-menneskelige på en undertrykkende måte (se f.eks. Massey & Bradford, 2011). Jeg anvender her begrepet «personifikasjon» som et samlebegrep for «a manner of speech endowing nonhuman objects, abstractions, or creatures with life and human characteristics» (Preminger & Brogan, 1993, s. 902). Valget av dette begrepet, fremfor de nært beslektede «prosopopeia» og «besjeling», er bl.a. motivert av at det stiller spørsmål ved hvem og hva som kan regnes som en *person*, et begrep som ofte brukes utelukkende om mennesker (Hall, 2019).²

Vitenskapshistorikeren Lorraine Daston (2005) har påpekt at skepsisen mot å tillegge dyr menneskelige egenskaper overser at subjektiviteten til andre mennesker i prinsippet er like utilgjengelig for oss som den eventuelle subjektiviteten til ikke-menneskelige dyr og andre fenomener vi vanligvis ikke tenker på som «personer». Hun poengterer videre at personifikasjon av dyr, det hun kaller *antropomorfisme*, kan ta mange ulike former. Der barnelitteratur tradisjonelt har brukt antropomorfisme didaktisk, har det i naturvitenskapen ofte vært brukt resonnerende og utforskende i en søken etter å forstå andre livsformer (2005, s. 52–53). Hun påpeker dermed at *fantasi* kan være et filosofisk og erkjenningsmessig verktøy. Jeg følger her opp Dastons poeng ved å ville undersøke *hva* personifikasjon *kan* gjøre.

Personifikasjon som trope støtter opp under det vi kan kalle et *animistisk verdenssyn*. Dette har politiske konsekvenser, slik litteraturforskeren Christopher Manes påpeker:

... for animistic cultures, those that see the natural world as inspirited, not just people, but also animals, plants, and even 'inert' entities such as stones and rivers are perceived as being articulate and at times intelligible subjects, able to communicate and interact with humans for good or ill (Manes, 1996, s. 15).

Manes' observasjon foregriper den nyere orienteringen mot materialitet og affekt i økologisk teori. For den britiske teoretikeren Timothy Morton er animisme til og med et utgangspunkt for det han kaller *den økologiske tanken* og evnen til å erkjenne sammenhengen mellom mennesket og det ikke-menneskelige (Morton, 2007, s. 180). Mortons poeng er at animisme ikke bidrar til et romantiserende og harmonisk syn på naturen, men snarere legger vekt på at det ikke-menneskelige er noe uhåndterlig, egenrådig, som spiller sammen med mennesker på godt og vondt. For Morton innebærer altså den økologiske tanken en fundamentalt anti-romantisk anerkjennelse av gjensidig avhengighet mellom mennesker og det som normalt regnes som ikke-menneskelig.

Personifikasjon er en grunnleggende trope i den vestlige, lyriske kanon (Culler, 2017, s. 242), men også i barnelitteratur av ulike sjangrer. Det animistiske verdenssynet er slik sett karakteristisk for barnets omgang med omverdenen: Ikke bare levende dyr, men også kosedyr, steiner og trær kan tildeles bevissthet og stemme. Og slik animistiske samfunn

ofte betraktes som «primitive», handler en vanlig fordom mot barn om at de er «uferdige»: Både animister og barn regnes for å simpelthen være ute av stand til å skille mellom besjelet og dødt, slik religionsforskeren Matthew Hall påpeker (2019, s. 4). Kritikken av personifikasjon som antroposentrisk bærer med seg uttalte holdninger om hva både det menneskelige og det ikke-menneskelige er. Med et økologisk blikk kan det være vel så relevant å betrakte personifikasjon som uttrykk for en animistisk erkjennelse av sammenhengen mellom alle organismer og objekter.

Menneskets ansvar

I Lillegravens diktsamling tydeliggjøres sammenhengen mellom mennesket og det ikke-menneskelige gjennom diktenes samspill med illustrasjonene, som altså beskriver hver sin årstid. Som Røskeland påpeker (2018, s. 43), kan samspillet mellom tekst og bilde i samlingen fortolkes ved hjelp av Kristin Hallbergs ikonotekstbegrep. Selv om begrepet har fått mest gjennomslag i billedboksforskningen, fremhever Hallberg at «alla typer av illustrerte tekster har en ikonotekst som kan vara av intresse att beakta vid en analys», og trekker spesielt fram illustrerte lyriske tekster (1982, s. 165). Et første interessant eksempel er en illustrasjon som også Røskeland kommenterer, nemlig illustrasjonen til høsten som fyller oppslaget på sidene 30 og 31. (Fig. 1).

Figur 1

Ruth Lillegraven, *Eg er eg er eg er* (2016), s. 30-31. Gjengitt med tillatelse fra illustratør Mari Kanstad Johnsen og forlaget Samlaget.

Vi ser dyr av ulike arter, både kjøtt- og planteetere, som tilsynelatende flykter. Her jager ikke rovdyrene planteeterne, men inngår i samme gruppe som dem; artsforskjellene viskes ut, som i en Noas ark. Som også Røskeland poengterer, ser noen av dyrene redde eller forundrede ut, og illustrasjonen kan leses i sammenheng med det etterfølgende diktet «Alt brenn» (Røskeland, 2018, s. 49):

nokon
sette ei fyrstikk
borti sommaren

skogen og trea og
blada flamma opp

alt blei gult

og gulare
enn gulast

det er eg

(Lillegraven, 2016, s. 33)

Ordet «fyrstikk» peker mot at en menneskelig handling er skyld i at skogen flammer opp, og vektleggingen av adjektivet «gult» gjennom gradbøyningen samsvarer med fargevalget i illustrasjonen. Helt siden den greske mytologiens fortelling om Prometheus har ild fungert som symbol på sivilisasjon og menneskets risikable særstilling i verden. Selv om Røskeland kommenterer at samspillet tekst og bilde her underbygger en klimatematikk, bruker hun ikke begrepet «global oppvarming», som ikonoteksten som helhet kan sies å skape et inntrykk av. I seg selv fremstår dik-

tet «Alt brenn» som en poetisk beskrivelse av høsten; diktet kan beskrive de gule og røde bladenes fargeeksplosjon. Leser man imidlertid diktet umiddelbart etter å ha sett illustrasjonen, oppstår en ikonotekst som åpner for å lese Lillegravens dikt og Johnsens illustrasjon som en synekdotisk fremstilling av at mennesket er skyld i økologiske endringer til skade for dyr. Illustrasjonens bilde av flukt skaper sammen med tekstens brannmotiv et inntrykk av noe brått og dramatisk, som står i slående kontrast til de langt mer langsomme og «uspektakulære» endringene økologien gjennomgår (Nixon, 2011).

Her er det også interessant at diktet konkluderer «det er eg», og slik knytter an til bokens gjennomgående tematisering av identitet: Hvem er «eg»? Selv om dikt-jeget er en ung pike, føler hun tilsynelatende ansvar for økologiske endringer. Dette understøtter videre at diktets beskrivelse av brann kan leses ikke bare som en beskrivelse av årstidssyklusen, men også som en fremstilling av påvirkning mellom ulike instanser. I lys av antropocen kunne dette forstås som et uttrykk for et menneske som innser konsekvensene av sin egen skjødesløse omgang med det ikke-menneskelige. Slik stiller muligens diktet, lest ikonotekstuellet sammen med den foregående illustrasjonen, spørsmål ved om ikke alle på et vis er skyldige i dyrenes behov for flukt.

Slik dyrene får menneskeaktige ansiktsuttrykk, personifiseres også andre ikke-menneskelige aktører. Diktsamlingen åpner med at våren varsler sin ankomst: «eg er eg er eg er/seier den vesle/vakre våren» (Lillegraven, 2016, s. 7). I diktet «Fjellvett» formidler dikt-jegets far en animistisk holdning til omgivelsene: «du skal ikkje/tulle med fjella/seier pappa//ikkje tulle med/fjella i skodde/og regn og vind//då rynkar dei bryna/hyttar med neven/freser og spyttar» (sst., 41). Her kan denne holdningen forstås som et eksempel på det økokritikeren Terry Gifford kaller det *post-pastorale*, som blant annet kjennetegnes av: «an awe in attention to the natural world; the recognition of a creative-destructive universe equally in balance in a continuous mo-

mentum of birth and death, death and re-birth, growth and decay, ecstacy and dissolution» (Gifford, 2000, s. 221). Jeg tolker Giffords karakteristikkk av det post-pastorale som en beskrivelse av en dyp ambivalens i forholdet mellom mennesket og dets omverden, som særlig kommer til syne i antropocen.

I *Eg er eg er eg er* kommer det post-pastorale til uttrykk også i barnets personifisering av månen: «eller er det/ein sånn kveld/der han ikkje gidd/der han gøymer seg/bak skyene og furtar/slik du gjer//sjå på meg, seier han/eg er månen, eg gjer/som eg vil» (sst., 42). I denne sammenhengen er det sentralt at det ambivalente forholdet mellom mennesker – dikt-jeget og bestefaren – og ikke-mennesker – månen, fjellene og dyrene – er *personkonstituerende* (Hall, 2019). Samhandlingen med det ikke-menneskelige bidrar til indirekte karakterisering av menneskene; i «Fjellvett» spilles det på forestillingen om de gamle som bærere av en tradisjonell, økosentrisk holdning. Men som vi ser, nyanseres denne ved å ikke hvile på et harmoniserende natursyn, men derimot en animistisk-økologisk age for de spyttende og fresende fjellene – de er skapende og ødeleggende på samme tid.

Utelukkelse og relasjoner

Flere av diktene i samlingen handler om lengselen etter å passe inn – og om identitet, slik også bokens tittel indikerer. Dette ser vi tydelig i et dikt fra delen som omhandler sommeren, med tittelen «Alle dei andre»:

her kjem du
og her kjem eg

men alle dei andre
har nye bukser og
genserar og sekkar
telefonar og macar

i sommar skal dei til
australia og thailand
syden og eurodisney

alle dei andre
skal så mykje
får så mykje
er så mykje

men eg skal ikkje
får ikkje, er ikkje

eg er berre eit
dumt lite frø

(Lillegraven, 2016, s. 20)

Piken tiltaler en hun er forelsket i. De kommer inn et sted – man kan se for seg skolegården, eller, siden dette foregår om sommeren, en lekeplass – som fungerer som skueplass for fremvisningen av eiendeler. Det harmoniske forholdet mellom piken og den andre blir forstyrret av ordet «men» i andre strofe. De andre barnene blir beskrevet gjennom en katalog av eiendeler. Her representerer de to strofene med statusmarkører som gensere, macer, Thailand og Eurodisney et klart brudd med det naturnære vokabularet i andre dikt. Det leksikalske bruddet i «Alle dei andre» underbygger dermed også et tematisk skifte. «Alle dei andre» viser frem en kritikk av forbrukersamfunnet, og diktet bryter dermed ut av allmenngjøringen som preger mange av de andre tekstene. Hendelsen blir plassert i et identifikasjonsskapende tid og rom: Dette er Norge, eller i alle fall den vestlige verden, på 2010-tallet, når de nyeste duppedittene og reiser til den andre siden av jorden er tilgjengelige luksusvarer for middelklassen. Imidlertid har «villjenta» ingen mulighet til å delta i den kapitalistiske vareutstillingen. Bare de andre får ha så mange planer, få så mange ting og *være* så mange ting. Epiforen «mykje» rimer delvis med «ikkje» i den følgende strofen. Samtidig blir de tre «ikkje» presset sammen på kun to linjer, en repetisjon som understreker hvor utilpass dikt-jeget føler seg – hun ønsker ikke å dvele ved at hun ekskluderes. Vi skal også merke oss den umiddelbare glidningen fra å *ha* og å *få* til å *være*. Dette forsterker

den potensielle kritikken av (post)moderne identitetsskaping: Identitet er et *prosjekt*, og den som ikke lykkes i prosjektet, mister følelsen av fellesskap (Bauman, 2001). Man er hva man forbruker, dvs. man oppnår status og fellesskap i kraft av statusfylte eiendeler.

Det lyriske subjektet omtaler seg selv oppgitt som «berre eit/dumt lite frø». Dette viser tilbake til det tredje diktet i samlingen, «Eit lite frø», hvor frømetaforen gir positive assosiasjoner ved at den beskriver den mystiske erfaringen av å være en del av et stort univers: «altfor stort til å tenkje på/for eit bitte lite frø/som eg» (2016, s. 9). Til å begynne med uttrykker denne metaforen altså en undrende forventning, og kan leses som intertekst til Inger Hagerups «Frøet»: «[...] Og i en bitteliten sprekk/vil hele verden åpne seg/og sola smile ned til deg» (Hagerup, 1979, u.s.). Men i «Alle dei andre» betyr det å være et frø at piken kjenner sorg over følelsen av å ikke ha noen andre enn seg selv. Hun har nok med å være en «villjente» – et uttrykk som nettopp understreker outsiderposisjonen i forhold til sivilisasjonen.

Den impliserte assosiasjonen mellom barnet og «naturen» er selvsagt ikke ny, historisk sett, men i *Eg er eg er eg er* har det lyriske subjektet et ambivalent syn på voksenverdenen. Skolen, voksenlivet, logikken og sivilisasjonen er alle fenomener som representerer begjæret etter å bli som alle andre, mens naturen, skogen og trærne representerer individualitet. Slik bygger diktsamlingen en kontrast mellom de unge og de gamle. Mens barna er aktive deltakere i en forbrukerkultur, noe som vekker forestillinger om mangel på bærekraft, står de gamle for en animistisk respekt for naturen. Også på dette punktet kan man altså lese inn en klimaproblematikk som blir transponert til et mellommenneskelig nivå. Pikens eksklusjon fra relasjonen med andre preges av en ambivalens og en sårhet overfor det hun opplever som en mangel. Hun slites mellom kjærligheten til de eldre og deres verdensanskuelse, og behovet for å passe inn blant jevnaldrende.

I det følgende diktet, «Stor og liten», antar

piken andre former: «eg veks/strekkjer meg/ mot himmelen» (Lillegraven, 2016, s. 21); her brukes en standardmetafor der treets vekst står for menneskets utvikling. Imidlertid er det ikke tale om en lineær modning: «nokre dagar er eg/likevel mindre enn før» (sst.). Dette indikerer at det ikke er fysisk utvikling det siktes til. Ei heller blir piken til et tre; isteden lengter hun «etter å klatre opp/i kvilreet//opp i treet og/ ned i eit reir» (sst.). Redemotivet kan leses i sammenheng med diktet «På veg til deg» som legger mer vekt på aktivitet: «eg er ein båt/som seglar//ein fugl som flyg//ja, over alle hav/seglar eg for å vere/med deg//snart landar eg/snart legg eg til land/legg handa mi i di» (sst., s. 12).

Billedspråket antyder altså at piken ikke bare er et frø, men også en fugl. «Stor og liten» kan skape assosiasjoner til at de to identifikasjonsfigurene treet og fuglen er gjensidig avhengige organismer, som trenger hverandre for begges utbredelse og overlevelse. Også her kan man altså lese inn et relasjonelt tema, som hviler på en økologisk innsikt om at livsformer er gjensidig avhengige i et skjørt fellesskap. Leser man disse to diktene sammen, kan man si at båten, fuglen og treet representerer tre aspekter av oppveksterfaringen. Båten og reisen over havet utgjør en vanlig metafor for det å la seg styre av livets strøm, slik seilbåten styres av vinden. Frøet som vokser til et stort tre, står for en sakte, men sikker vekst, mens fuglen raskt når opp til skyene. Slik kan fuglen også sies å symbolisere menneskets ambisjoner og drifter, og mer spesifikt dikt-jegets ambivalente behov for å både være en selvstendig natur og nå frem til et «deg» – altså gutten hun er forelsket i.

Utover det at fuglemetaforen fra et økologisk ståsted kan sies å betegne relasjoner mellom livsformer, kan det også bemerkes at fugler utgjør et sentralt, metapoetisk symbol i vestlig litteratur. Samtidig er denne metaforen potensielt kjønnet; som den amerikanske litteraturforskeren Leonard Lutwack har vist, representerer fugler i bur ofte kvinners avhengige stilling, mens flukt og jakt

oftest assosieres med det mannlige, og da særlig mannens seksuelle begjær (Lutwack, 1994, s. 212; 216–217). Interessant nok ønsker Lillegravens «villjente» å bryte med disse tradisjonelle kjønnsforestillingene. Hun er den som aktivt vil oppsøke den hun er forelsket i, og fuglemetaforen får dermed en ekstra dimensjon som uttrykk for et gryende, voksent følelsesliv som oppveksterfaring.

Tap og gjenfinning av relasjoner

Like fullt beskriver diktet som følger «Stor og liten», et trygt rede: «bestefars hus/er eit lite reir» (Lillegraven, 2016, s. 22). Slik ser vi at piken slites mellom det utfordrende og nye i ungdomslivet og det vante barndomslivet. Parallellføringen av det lyriske subjektet med naturfenomener peker mot et dominerende syn på naturen som «det hele», og understreker at diktene speiler uhandgripelige økologiske endringer på den mer jordnære skalaen individuell vekst og personlige relasjoner utgjør. Bestefar er alene; vi får vite at bestemor ikke er der lenger. Huset representerer en trygghet som skal bli forstyrret i den delen av boken som foregår om vinteren, og som åpner med en stemningsfull illustrasjon og diktet «Villvinter»:

no skulle snø så rein
leggje seg over gater og
grus, over bakkar og berg
og ball i busk

men ute er stjernestøvet
for lengst borte

det regnar og blæs
så varmt og vått

slik var det ikkje
før i tida, seier pappa

nei, noko er annleis no
seier mamma

og orda hennar
hektar ei ny klo
i hjartet mitt

(Lillegraven, 2016, s. 49)

Diktet beskriver en spenning mellom hva som *er* og hva som *burde være*. Barnets ivrige forventning om at ren snø om vinteren skal dekke fjell, gater og grus på nesten magisk vis, kommer til synes i metaforen «stjernestøv». Regnet og varmen, derimot, er skuffende. Men utover å representere en skuffelse der og da, representerer været at «noko er annleis no», altså at en ny tid er begynt. Denne brytningstiden skaper ubehag for dikt-jeget; diktsamlingen kretser rundt de følelsene alskens endringer skaper i livet hennes. Lest isolert beskriver diktet også en

tapserfaring, hvor det er åpent hva det tapte objektet er: en lillebror eller venninne («ball i busk»)? Eller kanskje en opplevelse av kosmisk sammenheng («stjernestøv»)?

Også her ligger det nær å knytte diktets beskrivelse av en snøfri vinter til klimaendringene og den globale oppvarmingen. Den intertekstuelle allusjonen «bakkar og berg» peker mot et romantiserende natursyn og dermed en søken etter historisk sammenheng. Men den ville vinteren representerer et brudd med den forventede årstidssyklusen, og samtidig med en mer privat emosjonell stabilitet, symbolisert ved kloen i hjertet. I samspill med illustrasjonen skaper diktet også potensielt en overraskelsesfølelse hos leseren. Illustrasjonen som åpner bolken med vinterdikt, fremstiller is- og snøkrystaller i blåtoner. (Fig. 2).

Figur 2

Ruth Lillegraven, *Eg er eg er eg er* (2016), s. 46-47. Gjengitt med tillatelse fra illustratør Mari Kanstad Johnsen og forlaget Samlaget.

Når leseren blar over fra illustrasjonen til diktets beskrivelse av global oppvarming, oppstår en kontrast som forsterker den generelle følelsen av ubehag mange av diktene i samlingen skaper og skildrer, og som er knyttet til endringer enkeltmennesket ikke råder over. I både høst- og vinterdelen av *Eg er eg er eg er* skapes dermed en ikonotekst som på den ene siden tar utgangspunkt i en naturlig, presumptivt uforanderlig, årstidssyklus, men som på den andre siden uttrykker at denne syklusen er destabilisert på måter mennesket både er ansvarlig for og i sin tur preges av.

I tillegg kan vinterillustrasjonen karakteriseres som kaotisk. Der de andre illustrasjonene alle har med levende vesener – mennesker eller dyr – blir vinteren visuelt fremstilt som preget av det ikke-animalskes ustyrlike dominans. Også isen og snøen fremstår dermed som aktiv, og personifiseres i et dikt: «kvite filler fell/legg eit slør over/bakken og meg» (Lillegraven, 2016, s. 50). Med referanse til vekselvirkningen mellom fortolkningen av en teksts deler og helhet erklærer Hallberg at ikonotekstbegrepet er «ett hermeneutisk textbegrepp» (Hallberg, 1982, s. 165). I så måte er det relevant for fortolkningen av ikonotekstene i *Eg er eg er eg er* å fremheve kontrasten som oppstår mellom de blågrå tonene i vintertegningen og den varmere røde, grønne og gule fargepaletten brukt ved de andre årstidene. De stiliserte illustrasjonene er svært åpne for tolking, men lest i sammenheng med den narrative utviklingen understreker også forskjellen mellom dem at klimaendringer her blir skildret som et tap det er mulig å sørge over, nemlig tapet av dyrisk, inkludert menneskelig, tilstedeværelse. Foreldrene, som bærer på minner fra lengre tilbake, vet at «villvinteren» ikke er slik det skal være. Morens bemerkning virker å skape en følelse av angst eller frykt i piken, som føler det som om en klo hektes fast i hjertet. Klometaforen, som antyder at noe brutalt og dyrisk har kommet inn i livet, kobler slik sammen temaene kjærlig-

hetssorg, klimaendringer og tapet som følger av at tidene endrer seg.

Paronomatisk understreker tittelen «Villvinter» sorgerfaringen og grensene for menneskelig handlekraft.³ Ordet «vill» og det homofone verbet med den nynorske infinitivformen «å vilje», som jo også er et substantiv, peker mot at det å være vill og det å få viljen sin ser ut til å være gjensidig utelukkende ønsker. Vinteren er vill, men ikke av egen vilje. Den har endret seg på grunn av ytre (menneskelig) påvirkning. På samme måte skjer det endringer med piken som er utenfor hennes kontroll. Dette gjelder alt fra puberteten og veksterfaringen, via den sosiale statusen og mangelen på prestisjemarkører, til tapet av den hun er forelsket i. Slik hun er vill, er også den endrede vinteren en «villvinter».

Klimaendringer knyttes til personlig tap og hjertesorg, men ikke bare når det gjelder tapet av et kjærlighetsobjekt. Faktisk virker denne koblingen enda mer fremtredende når det gjelder tapet av besteforeldrene. I et dikt beskriver diktsubjektet bestefarens dødsfall og dveler ved at han hadde: «kinn som lær og/hender som røter//eit heilt fjell åleine» (Lillegraven, 2016, s. 51). Naturmetaforikken alluderer her til talemåter som å være «en klippe» i noens liv, og familieforhold som «røtter». I tillegg spilles det også her på et animistisk verdenssyn, som griper tilbake til den tidligere personifikasjonen av fjellene. Bestefars verdi i pikens liv, hans relasjon til henne, beskrives med en naturmetaforikk som igjen understøtter den økologiske tanken om at skillet mennesket/det ikke-menneskelige kan tenkes annerledes, eller også dekonstrueres (Morton, 2007). Personifikasjonen, og den omvendte tropen zoomorfisme, hvor dyriske egenskaper overføres til mennesker, skaper ambivalente (både glede- og sorgfylte) bånd mellom mennesket og det ikke-menneskelige.

Avslutning

Diktsamlingen avslutter med bestefars død og erkjennelsene denne hendelsen bidrar til.

Diktene tilbyr slik en personlig og individuell ramme å forstå klimaendringene i, som er tilgjengelig for unge lesere, samtidig som de alluderer til det velkjente motivet med at de eldre bærer på visdom og tradisjoner. Når de eldre forsvinner, mister vi – midlertidig – det sorgløse forholdet til andre naturfenomener enn de vi selv utgjør. Og det er nettopp bare midlertidig, for rett etter begravelsen beskriver diktsubjektet hvordan hun leker med språket:

på beina har eg mammas
stilige svarte støvletter
no blir dei eit seglbrett
så surfar eg på isen

ritsj ratsj rutsj
svusj svusj

vekk med deg
og død og alt

(Lillegraven, 2016, s. 52)

Leken blir en metode for å utfordre hjertesorgen og døden, og å enten fortrenge den eller også komme seg over den. Det siste diktet viser et barn som har startet på nytt, og leseren kan se for seg at en ny syklus nå tar til. Hun er fullt ut integrert med seg selv:

eg glør og blør og brenn
bølgjar fram og tilbake
opp og ned

eg er eg er eg er

(Lillegraven, 2016, s. 56)

Tapserfaringen kan dermed forstås som en nødvendig opplevelse for å forsones med den ambivalente, gjensidige avhengigheten mellom mennesket og det ikke-menneskelige. Det lyriske subjektet har i det siste diktet blitt som våren i det første diktet, og kan erklære: «eg er». Den identiteten som er funnet, peker tilbake på bestefarens naturintegrering. Der bestefaren var av lær, røtter og fjell, sammenligner piken seg blant annet med «løvetannulla der/ho dansar i sola» og «steinen der han/søkk til sjøbotnen» (Lillegraven, 2016, s. 55). Similene er kontraster som viser en mer omfattende og variert subjektivitet enn den som er avhengig av en forbruksdyrkende anerkjennelse fra omverdenen. På samme måte er ikke mammas «stilige svarte støvletter» verdifulle i kraft av å kunne stilles ut som statusmarkører, men i kraft av å muliggjøre leken. Slik beskriver diktene hvordan menneskets relasjoner til det menneskelige og det ikke-menneskelige tilbyr sorgfylte, men samtidig nødvendige, økologiske erfaringer.

Noter

- 1 «Antropocen» ble popularisert av Paul J. Crutzen og Eugene F. Stoermer (2000), og er konstruert etter modell av andre geologiske epokebenevnelser, satt sammen av en beskrivende ordstamme av gresk opphav («anthropos» = menneske) og endelsen «-cen» (av gresk «kainos» = ny).
- 2 Jeg følger med andre ord ikke Christian Janss og Christian Refsum (2010) i deres mye brukte innføringsbok i lyrikkanalyse, hvor de skiller mellom besjeling (å overføre menneskelige egenskaper til konkrete objekter) og personifikasjon (å overføre menneskelige egenskaper til abstrakte fenomen) (jf. Janss & Refsum, 2010, s. 112). Preminger og Brogan (1993) sidestiller personifikasjon med prosopopeia, men reserverer bruken av førstnevnte begrep til lyrikken, sistnevnte til retorikken.
- 3 Paronomasi er en form for ordspill, som her arter seg ved at et ord inneholder lyder og ordelementer som skaper ulike semantiske konnotasjoner (jf. Preminger & Brogan, 1993, s. 1005).

Litteraturliste

- Andersen, H.O. (2020). Ruth Lillegraven og den nietzscheanske modernismen. *Norsk læreren* 44(1), 64–80.
- Bauman, Z. (2001). *The Individualized Society*. Cambridge: Polity Press.
- Crutzen, P.J. & Stoermer, E.F. (2000). The 'Anthropocene'. *Global Change Newsletter* (41), 17–18.
- Culler, J. (2017). *Theory of the Lyric*. Cambridge: Harvard University Press.
- Fjørtoft, H. (2011). *Jordsanger. Økokritiske analyser av Inger Christensens lange dikt* (Doktoravhandling). NTNU, Trondheim.
- Gifford, T. (2000). Pastoral, Anti-Pastoral, Post-Pastoral. I L. Coupe (Red.), *The Green Studies Reader: From Romanticism to Ecocriticism* (s. 219–222). London & New York: Routledge.
- Gregersen, M. & Skiveren, T. (2016). *Den materielle drejning. Natur, teknologi og krop i (nyere) dansk litteratur*. Odense: Syddansk Universitetsforlag.
- Hagerup, I. (1979). *Hulter til bulter*. Illustrert av T.S. Aas. Oslo: Aschehoug.
- Hall, M. (2019). In Defence of Plant Personhood. *Religions*, 10(5). doi:10.3390/rel10050317
- Hallberg, K. (1982). Litteraturvetenskapen och bilderboksforskningen. *Tidskrift för litteraturvetenskap*, 11(3–4), 163–168.
- Janss, C. & Refsum, C. (2010). *Lyrikkens liv. Innføring i diktlesning* (2. utg.). Oslo: Universitetsforlaget.
- Lillegraven, R. (2016). *Eg er eg er eg er*. Dikt for barn. Illustrert av Mari Kanstad Johnsen. Oslo: Samlaget.
- Lutwack, L. (1994). *Birds in Literature*. Gainesville: University Press of Florida.
- Manes, C. (1996). Nature and Silence. I C. Glotfelty & H. Fromm (Red.), *The Ecocriticism Reader. Landmarks in Literary Ecology* (s. 15–29). Athens & London: The University of Georgia Press.
- Massey, G. & Bradford, C. (2011). Children as Ecocitizens: Ecocriticism and Environmental Texts. I K. Mallan & C. Bradford (Red.), *Contemporary Children's Literature and Film: Engaging with Theory* (s. 109–126). Basingstoke: Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-0-230-34530-0_7
- Morton, T. (2007). *Ecology without Nature: Rethinking Environmental Aesthetics*. Cambridge: Harvard University Press.
- Nixon, R. (2011). *Slow Violence and the Environmentalism of the Poor*. Cambridge: Harvard University Press. <https://doi.org/10.4159/harvard.9780674061194>
- Preminger, A. & Brogan, T.V.F. (1993). *The New Princeton Encyclopedia of Poetry and Poetics*. Princeton: Princeton University Press.
- Røskeland, M. (2018). Natur i litteraturen. Økokritisk litteraturundervisning med dømme frå diktsamlinga *Eg er eg er eg er*. I K. Kverndokken (Red.), *101 litteraturdidaktiske grep – om å arbeide med skjønnlitteratur og sakprosa* (s. 39–56). Oslo: Fagbokforlaget.
- Sørbø, J.I. (2018). *Nynorsk litteraturhistorie*. Oslo: Samlaget.